

Културното наследство тушира бездуховността

Магдалина Станчева е родена в София. Класик по образование, археолог по професия и преподавател в НБУ и в СУ. Трийсет и четири години от професионалния ѝ живот преминават в Музея за история на София, няколко години е делегат на България в Комитета за Световно наследство към ЮНЕСКО. Директор е на програма «Културно наследство» към департамент «История», която ще стартира през октомври 1996.

– Кога се заражда интересът Ви към историята и как започна професионалният Ви път на археолог?

– Всеки има някакви интереси още в ранна възраст. Като ученичка обичах историята. Завърших класическа гимназия,

където изучавах гръцки и латински при много добри преподаватели, така че това са неща, които са навлезли в мен още от детството ми. След като се дипломирах като историк, започнах да се занимавам с археология и в процеса на работа се замислих колко е важно съхраняването на недвижимите културни паметници. Започнах да водя борба за запазване на софийското културно наследство, а това е много трудно. Градските условия на живот – комуникации, строителство – пречат за съхраняването на археологически паметници, които съвпадат със съвременния център. Но присъствието им придава чар на града, документиращ неговото минало и създава неповторима културна среда. В това хората се увериха, благодарение на положените усилия.

– Кое ви накара да се захванете с преподавателска дейност?

– Не се насочих сама. Канеха ме преподаватели, които смятаха, че мога да кажа нещо интересно на студентите. Преподавам в Софийския университет, а в НБУ бях привлечена от програмата *Приложено културнознание в туризма*. Възприемането и познаването на културните ценности въздейства върху формирането на човешката личност. Те биха могли да тушират заобикалящата

ни бездуховност и в това е основната цел на преподаването.

– Програмата *Културно наследство*, която Ви сте създали, има ли аналог в другите висши училища у нас?

– Не, но ако добие популярност, би могла да се въведе и другаде. Във Франция, например, се създаде специална програма *Наследство* и цял институт, в който се подготвят специалисти в тази област. В много страни са осъзнали ефекта от доброто представяне и опазване на наследството, защото това формира друг вид граждани, негови ценители и защитници.

– Откъде идва липсата на знание и отношение у българите към културното наследство?

– Мисля, че това е преди всичко въпрос на възпитание: На Запад децата още в ранна възраст посещават музеи, в които се запознават с произведения на изкуството и им се обяснява колко е важно те да бъдат запазени. От сто думи в съзнанието им остават само десет, но те разбират, че културното наследство трябва да се полагат грижи. У нас такава практика няма или е изключение. Надявам се, че постепенно ще успеем да възпитаем у децата отношение към българската култура.

– Какво изпитвате, когато се докосвате до исторически ценности?

– Продължителната работа с културните ценности не е убийла емоционалното ми отношение към тях. Винаги по особен начин преживявам едно посещение в Боянската църква, например. Силуетът на *Св. София* също буди възхищението ми с великолепната си хармонична форма. Емоцията подпомага професионалните усилия.

– Студентите успяват ли да оценят културния свят, в който ги въвеждате чрез лекциите си?

– Надявам се, въпреки че аудиторията винаги е разнородна. Опитвам се да спечеля вниманието и интереса на студентите, и мисля че съм успяла.

– Ако се върнете години назад, бихте ли избрали друг професионален път за себе си?

– Не! Дори да знаеш, че си най-малкият войник от тази армия, която защитава наследството, е достатъчно удовлетворение.

– Освен с културни ценности и преподаване, с какво друго обичате да се занимавате?

– Обичам да се срещам с приятели. Обичам изобразителното изкуство, литература, музика, но за съжаление времето все не стига.

Разговора води
Яна ДОНЕВА

Под улиците, под сградите в центъра на София лежат следи от живот през близо три хилядолетия. Те не се откриват в романтичната обстановка, която хората обикновено свързват с археологията, а сред трясък на трамваи, бумтене на машини и разправии с ръководители от всички нива като се започне от онези във високата къща с шпил и се стигне до техническия на обекта.

А и самите тези следи от различни епохи не си лежат спокойно и последователно в прилична и научно обоснована стратиграфия, а така са се сплели, че бетоните на XX век стъпват върху мозайки от IV век, а венецианско стъкло и турски фаянс попадат в каналите на сердикийските улици. Изобщо всичко е така объркано, както само живота може да го обърка.

Ще се опитам да разкажа нещо за следите. Те не винаги звучат мажорно, защото са отпечатъци от живота. По някои находки се усеща усмивка, по други сълзи, а дори и кръв.

Избрала съм малко по-слави и красиви следи, следи от един император и от един – най-знаменития – български севастократор. Императорът е Константин Велики, родом от близкия до Сердика град Naissus (сега Ниш), който според анонимния продължител на Дион бил казал: «Сердика е моят Рим». Той пребивавал често в Сердика. Както се разбира от датите на многобройните подписани тук едикти в продължение на няколко години е прекарвал по няколко месеца всяка година и се е лекувал с прочутата вече сердикийска минерална вода, както други римски императори преди него.

Пристрастието му към Сердика ще да е било твърде голямо, че дори изпитвал колебания, дали Новия Рим да не бъде тук именно. Намерено е гениалното решение и Сердика си остава провинция. Любимият на Константин град си получава своя елегантен резиденциален и церемониален Константинов квартал. Такава е била императорската традиция и в Рим, а и в провинциалните любими градове.

Константиновият квартал в Сердика е заемал югозападната част на укрепения град (сега приблизително между улиците *Леге*, *Алабин*, *Ларгото* и към запад площад *Света Неделя*). Това е най-добрата част на града и единствено възможна за преустройство, тъй като в североизточната е бил кварталът на термите, а западната половина на града е била главно с административни и обществени сгради.

Частите на този квартал, изграден през IV век с общ замисъл, се откриваха постепенно, при различни строежи. Но сега вече може доста уверено да се твърди, че той има единен за-

мисъл, а отделните му елементи са с модните за времето архитектурни форми – ротонди и октогони.

Жилищната – резиденциалната част на Константиновия квартал се откри под сградата на *Кореком* на ул. *Цар Калоян*, а банята към нея – под хотел *Рила*. Богат перистилен дом, чийто вътрешен двор е обиколен от ротонди и октогон, стаите са с подподова отоплителна система (хипокауст), а поделите са с красиви многоцветни мозайки. Банята е с няколко малки басейна със сауна (*caldarium*), с единична мраморна вана със стенно тръбно нагриване, с мозайка в хола за отдих (*apoditerium*).

Една вътрешна широка алея, която се открива с арка към форум, е отделяла резиденцията от официалните и церемониални сгради, които са открити частично под бившия *Детмаг* – ротонди с мозайки в двора на хо-

Севастократор Калоян, братовчед на Константин Асен Тих е оставил сигурно добър спомен у средечани, та те нарекли квартала на неговото жилище Калоянов и така го наричали повече от шест века след Калояновия 13-ти век.

Тук, понеже вече споменах Св. Николай Мирликийски, искам да закача следата на една друга история, свързана с друго археологическо откритие.

При строежа на Външнотърговската банка се откри перистилен градски дом със скромно устройство. Но при проверка на дълбочина под неговото светло равнище целият терен се оказа натъпкан с мраморни късове. Почти всеки от тях имаше по една загладена моделирана повърхност. Започнаха да се откриват фрагменти от човешки тела, малки и големи, крака и ръце, длани, късове от рамо или коляно, рядко части

В Боянските стенописи на Св. Николай Мирликийски е отдалена голяма почит. Неговият образ в цял ръст е представен в ъгъла на Калояновата втора църква и севастократорът му поднася модел на тази двуетажна църква. Съвсем неотдавна, преди три години се откри друг великолепен образ, също в цял ръст, който е бил скрит под по-късна живопис. А по свода на долния етаж на Калояновата църква в 18 рамкирани сцени е представено житието на Свети Николай или подвизите, заради които църквата го канонизира за светец. Сред тях е прочутото укротяване на морската буря – една изключително драматична композиция, сочена като характерна за Боянския майстор с психологическата характеристика на персонажа. Според мен Боянският майстор е виждал някъде из древната земя българска антични статуи, че познавал е сюжета Афродита с ябълката, и похватите на античната скулптура, възхитил се е на богинята и на творбата на своя далечен събрат в изкуството, събрат в преклонението пред красотата. Това е станало в средата на XIII век, в 1259 г.

За цялото време на турското робство при църковната служба на Боянската църква са четели имената на всички български царе, царици и патриарси от княз Борис I до патриарх Евтимий. През 1843 там пристига руският славист и пътешественик Виктор Григорович и в книгата си *Пътешествие по Европейской Турции* съобщава, че е намерил там много стари книги. Но не пише, че отнесъл със себе си в Москва Боянския полимисест (ръкописно евангелие от XII век) и че е откъснал от църквния поменик листовите с царските и патриаршеските имена. (Те и сега са в Москва, а останалата част от поменика е в Музея за история на София, откупена от един български библиофил).

Трябва да си представим, че през дълги столетия на чуждо владичество, когато народът на България е бил рая гяурска, от стените на Боянската църква на службата църковна са присъствали, наред с угнетената рая, един цар, една царица, севастократорът и жена му Десислава, а над всички са звучали имената на много царе, царици и патриарси.

С тези думи на днешния светъл ден отдавам почит на родния си град, радост и мъка на моя професионален път, на писменото слово българско и на българската старина, следа на времето, която трябва да опазим.

Със съкращения публикуване на словото, произнесено на академичното тържество в НБУ по случай 24 май – Деня на славянската писменост и на българската култура.

Следата на Времето

ст. н. с. Магалина Станчева

тел *Шератон* с ротонди и октогони, а лежат неоткрити под платното на улица *Съборна*, откъдето са известни само части от мозайки.

С времето на Константин Велики започва онова строителство в Сердика, което надживява късната античност и предава на българския Средец едно отлично устройство: крепостна стена, улици, порти, благоустройство, водоснабдяване и няколко чудесни сгради. Голяма част от това наследство българите оценяват и запазват.

Изучаването на резиденцията с баня показва, че тя е използвана и през Първото и Второто Българско царство. През Второто царство до нея се появява малка църквица на името на Св. Николай Мирликийски – същия светец, комуто севастократор Калоян поднася в дар Боянската втора църква. В днешната нова църква на ул. *Цар Калоян* се пази стеничка от средновековната, а при разкопките се откриха кръстовете от прицърковния некропол.

През цялото време на турското робство тази част на София се е наричала *Калоянова махала*. Тя е сред много малкото (2-3) махали с българско име. След Освобождението софийските общинари веднага се отблагодарили на консулите *Леге* и *Позитано*, назовавайки с техните имена две перпендикулярни улици. А успоредната на *Леге* била наречена *Цар Калоян* – и така май следата на времето щеше да се загуби. Но – не.

от торс. Постепенно под жилището се разкриха и останки на езически храм. От откритите фрагменти се установи, че на това място е разрушен храмът и са разбити събраните от други храмове, обществени места и частни домове скулптури на божества. Успяхме да различим късове от 42 различни статуи, сред тях на Дионис, Херакъл, Тюхе, Венера Пудика, Атина, Дионис със своите придружители. Най-добре запазено беше едно великолепно торсо на Атина. За оголените части на тялото бе използван мрамор с друг оттенък като цвета на кожата. Херакъл с патера в ръка и лъвска кожа е бил по-голям от нормален човешки ръст, а фрагментите от групата на Дионис показват, че е била миниатюрна – крачето на Дионис е 3 см. дълго, формите на младия сатир са свършени.

Тук е загинала мраморната красота на езическа Сердика. И това е било в последните години на 4 век, когато император Теодосий заповядва преследване на езичниците и разрушаване на храмовете им.

Това време внася в християнския календар имената не на мъченици за християнството, а на неговите защитници и воини. Сред тях е и Николай Мирликийски, светецът, когото севастократор Калоян е избрал за свой покровител и комуто посвещаваша Боянската църква и семейната църквица при градския си дом в Средец, някогашната Константинова резиденция.